

JAROSŁAW MIKOŁAJCZYK¹, WOJCIECH SROKA², WIESŁAW MUSIAŁ³

¹ Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

² Uniwersytet Rolniczy im Hugona Kołłątaja w Krakowie

³ Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

DOCHODOWOŚĆ PRODUKCJI OWCZARSKIEJ NA OBSZARACH GÓRSKICH – ANALIZA MODELOWA¹

1. Wstęp

Na obszarach górzystych tj. górskich i pogórskich brak jest obecnie uzasadnienia produkcyjnego i ekonomicznego prowadzenia tzw. podstawowej produkcji rolnej na gruntach ornych, uznanej jako nieadekwatna do istniejących warunków przyrodniczych. Za taką produkcję należy tam uznać produkcję zbóż, kukurydzy, czy produkcję dużych partii okopowych przeznaczonych na rynek. Plonowanie tych roślin jest w górach zdecydowanie niższe aniżeli w warunkach dogodnych przyrodniczo, a intensyfikację produkcji ograniczają wymogi, czy też zalecenia ochrony środowiska, w tym zwłaszcza ochrony zasobów wodnych. Prowadzona na obszarach górzystych produkcja rolnicza jest z zasady mniej wydajna, bardziej nakładochłonna i stąd z reguły niskoopłacalna. Dość powszechnym zjawiskiem, choć o dużym zróżnicowaniu subregionalnym, jest porzucanie produkcji płużnej przez rolników indywidualnych [Wojewodziec 2010, 53–76]. Grunty orne przekształcane są wówczas, zwykle samoistnie, w trwałe użytki zielone, co jest powrotem do stanu naturalnego użytkowania ziemi przed 100–150 laty. Nie musi to być ani naganne, ani też nieuzasadnione pod warunkiem, że biomasa roślinna produkowana na użytkach zielonych przeznaczona będzie na pasze dla zwierząt gospodarskich. Jednak zmianie struktury i obniżeniu poziomu produkcji roślinnej towarzyszy często porzucanie pracochłonnego i uciążliwego drobnostadnego chowu zwierząt, zwłaszcza owiec, a następnie bydła [Wojewodziec 2011, 87]. W rejonach górskich i to zarówno w Sudetach, jak też i w Karpatach w ostatnich 20

¹ Opracowanie wykonane w ramach badań statutowych, DS. nr 3103/ZEiOR/2013

latach obserwowany jest stale narastający niedobór inwentarza. Nie zmieniała to także w sposób zasadniczy realizowana obecnie Wspólna Polityka Rolna, której instrumenty ekonomiczne nie są nakierowane na rozwój produkcji poprzez wykorzystanie zasobów ziemi rolniczej i wiązanie produkcji roślinnej z produkcją zwierzęcą. Jednocześnie narastają różnorodne formalne uciążliwości dla rolników związane z dobrostanem zwierząt ich rejestracją, a także ograniczenia w sprzedaży produktów finalnych i uboju zwierząt na samozaopatrzenie. Problem niedoboru pogłowia zwierząt na obszarach górskich jest o wiele szerszy i zapewne wymaga wieloaspektowych analiz, jednak w opinii rolników główną przyczyną stosunkowo niewielkiego pogłowia owiec jest niska opłacalność ich chowu, a także niedostateczne transfery budżetowe wynikające ze zbyt niskiego poziomu wsparcia ze środków krajowych jak i WPR. Niniejsze opracowanie ma na celu weryfikację zaprezentowanej tezy, stąd dokonano w nim oceny dochodowości gospodarstw górskich prowadzących produkcję owczarską. Opracowanie wnosi wkład do dyskusji na temat produkcji drobnotowarowej i może stanowić przyczynek do sprawniejszego uprawiania doradztwa rolniczego względem gospodarstw górskich prowadzących lub zamierzających podjąć produkcję owczarską.

2. Cel pracy i uwagi metodyczne

Głównym celem pracy jest ocena dochodowości produkcji owczarskiej na obszarach górskich przy zróżnicowanym systemie oraz skali ich chowu. W opracowaniu przy konstrukcji poszczególnych wariantów produkcji owczarskiej wykorzystano elementy metody modelowej. Jej istota polega na możliwości przedstawienia w sposób syntetyczny rzeczywiście istniejących wzorcowych lub idealnych form organizacji produkcji rolniczej, w ujęciu czasowym i przestrzennym, na tle naturalnych warunków przyrodniczych i ekonomicznych [Kwiecień 1968, 9–28]. Metody konstruowania modeli gospodarstw mogą być różne i zależą od ilości i jakości danych wyjściowych, a także celów, jakie stawia się przy posługiwaniu się modelami [Nietupski 2005, 236–244]. Skonstruowane w niniejszej pracy modele (czy też warianty) stanowią rozwiązania quasi idealne – modele teoretyczne. Poprzez formę quasi idealną nie należy jednak rozumieć gospodarstw osiągających ponadprzeciętne wyniki produkcyjne i ekonomiczne, lecz jednostki, które charakteryzują się w danych rozpatrywanych warunkach optymalną wielkością i strukturą zasobów produkcyjnych w stosunku do założonych wielkości stad owiec. Gospodarstwa takie posiadają niezbędne zestawy maszyn, budynki oraz powierzchnię adekwatną do wielkości stada. Również zakłada się, że sprzedają wszystkie produkty po cenach rynkowych. Jednostki te są również dostosowane do lokalnych uwarunkowań ekonomicznych, przyrodniczych i kulturowych.

Na potrzeby opracowania skonstruowano trzy modele gospodarstw adekwatne dla obszarów górskich woj. małopolskiego, tj. dla niewielkich gospodarstw oraz małych stad owiec (tabela 1). W modelu I analiza obejmuje przychody i koszty osiągnięte przez rolników utrzymujących owce (*gazdów*) przy założeniu, iż oni sami całorocznie zajmowali się obsługą stada. Przyjęto, że w gospodarstwie utrzymuje się stado 40 owiec – matek, 1 tryka oraz 2 krowy mleczne, a sprzedaż sera owczego prowadzona jest bezpośrednio przez *gazdę* (rolnika). Konieczność chowu krów wynika głównie z przyjętej technologii produkcji sera owczego, który wytwarzany jest w 40% z mleka krowiego oraz 60% owczego. Jagnięta sprzedawane są na wiosnę po osiągnięciu wagi 13–14 kg. Do sprzedaży trafiają także zwierzęta wybrakowane. Pozostałe przychody pochodzą z realizacji przez rolnika wymogów wynikających z Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i aplikacji o dopłaty. W modelu II przyjęto podobne założenia odnośnie wielkości stada, przy czym rolnik oddaje owce na letni wypas pasterzowi (*bacy*), rezygnując ze sprzedaży sera owczego. W tym gospodarstwie modelowym nie utrzymuje się krów, a przychody pochodzą jedynie ze sprzedaży jagniąt, wełny, zwierząt wybrakowanych oraz różnych dopłat do działalności rolniczej otrzymywanych w ramach WPR.

Tabela 1

Założenia do modelowych wariantów produkcji owczarskiej

Wyszczególnienie	Model I	Model II	Model III
Stado macierek	40 sztuk	40 sztuk	100 sztuk
Liczba utrzymywanych tryków	1 sztuka	1 sztuka	3 sztuki
Liczba utrzymywanych krów	2 krowy mleczne (8 lat użytkowania, 6 tys. l mleka rocznie)	brak	brak
Powierzchnia UR	11,5 ha	5,3 ha	27,1 ha
Liczba oraz waga sprzedawanych jagniąt	60 jagniąt rocznie 13–14 kg	60 jagniąt rocznie 13–14 kg	150 jagniąt rocznie 30–35 kg;
Produkcja mleka owczego/ produkcja sera owczego	45 litrów mleka na owcę; 8 l mleka na 1 oscypek (60% mleka owczego, 40% mleka krowiego); cena oscypka 25 zł/800 gr.	brak (owce w okresie letnim oddawane są bacy)	brak (mleko jest wykorzystywane w tuczu jagniąt)
Sprzedaż wełny	wełna pochodzi ze strzyżenia owiec	wełna pochodzi ze strzyżenia owiec	wełna pochodzi ze strzy- żenia owiec oraz jagniąt

Źródło: Opracowanie własne.

Model III to gospodarstwo owczarskie nastawione na sprzedaż jagniąt tzw. ciężkich, tj. ważących 30–35 kg. Utrzymuje się w nim 100 owiec – macierek oraz 3 tryki, a na jego przychody składają się środki uzyskane ze sprzedaży jagniąt

i wełny oraz płatności do działalności operacyjnej wynikające z WPR. Uzyskane mleko owcze wykorzystywane jest do tuczu jagniąt.

Dla potrzeb opracowania wykonano kalkulacje pełne opłacalności utrzymania owcy strukturalnej. Na zwierzę strukturalne składa się jedna maciorka stada podstawowego oraz średnio 1,5 jagnięcia rocznie. Ponadto na każdą maciorkę przypada część kosztów utrzymania tryka. Koszty produkcji owczarskiej oszacowano na podstawie kalkulacji opłacalności produkcji produktów rolniczych za rok 2012, udostępnionych przez Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Ceny produktów owczarskich dotyczą lat 2011 i 2012, a pozyskano je ze strony <http://hodowlaowiec.pl/tag/ceny-owiec>, oraz z baz statystycznych GUS [Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2012].

W analizach i projekcji wyników dla poszczególnych modeli gospodarstw dokonano wyliczeń dochodu rolniczego bez uwzględnienia dopłat wynikających z WPR 2007–2013 oraz dochodu rolniczego z dopłatami w trzech wersjach ich pozyskania. Wysokość dopłat do działalności operacyjnej została przedstawiona w podziale na płatności podstawowe, tj. te których otrzymanie jest stosunkowo łatwe (JPO, UPO, ONW)¹, oddzielnie zaprezentowano płatność do krów i owiec oraz do zachowania lokalnych ras zwierząt, której pozyskanie wymaga prowadzenia rejestru działalności rolnośrodowiskowej. Do analiz przyjęto wysokość dopłat według danych ARiMR na rok 2012².

W kosztach żywienia przyjęto wartość pasz wynikającą z łącznych kosztów jej wytworzenia³. Ze względu na charakter produkcji owczarskiej oraz fakt, że zwykle lokowana jest ona na terenach o niższej produktywności agroekosystemów i cennych przyrodniczo przyjmowano niską intensywność produkcji, a stąd niskie i średnie parametry plonowania roślin⁴. W żywieniu uwzględniono także słomę jęczmienną (jednakże bez uwzględniania jej wartości). Niskie plony roślin uzasadniają badania dotyczące plonowania prowadzone w terenach górskich

¹ JPO – jednolita płatność obszarowa, UPO – uzupełniająca płatność obszarowa zwierzęca, ONW – obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

² Jednolita płatność obszarowa (JPO) wynosi 731,72 zł/ha, uzupełniająca płatność obszarowa zwierzęca (UPO) 306,99 zł/ha, ONW górskie 320,00 zł/ha, płatność do owiec 123,11 zł/szt., płatność do krów 584,79 zł/szt., a płatność rolnośrodowiskowa (zachowanie lokalnych ras owiec) 320,00 zł/szt. [ARiMR 2012].

³ W niniejszym opracowaniu zaliczono do kosztów wytworzenia pasz zarówno koszty bezpośrednie, jak i pośrednie (głównie użytkowanie i amortyzacja maszyn). Przyczynia się to do niskiej wartości wykazywanych szacunkowych kosztów pośrednich w omawianych modelach gospodarstw.

⁴ Plony siana łąkowego przyjęto na poziomie 35 dt z ha, plony traw na kiszonkę na poziomie 200 dt z ha, plony zielonki pastwiskowej na poziomie 150 dt z ha, plony buraków pastewnych na poziomie 400 dt z ha (uwzględniono także wykorzystanie liści bez uwzględnienia ich wartości), plony jęczmienia jarego na poziomie 40 dt z ha.

[Nadolna i Paszkiewicz-Jasińska 2007, 257–270; Radkowski i Wojewodziec 2004, 339–346]. Ze względu na zwolnienie z podatku rolnego w górach nie uwzględniono go w rachunkach wyników gospodarstw modelowych.

Przyjęta do analiz powierzchnia gospodarstw wynika z niezbędnej powierzchni wyżywieniowej dla stad zwierząt.

Koszty pośrednie określono szacunkowo na 1 sztukę strukturalną zwierzęcia. Założono przy tym 40 letni okres użytkowania budynków. W kosztach ogólnogospodarczych uwzględniono także koszty ponoszone przez gospodarstwa związane z przetwarzaniem produktów, korzystaniem z usług weterynaryjnych, a także koszty związane z procedowaniem o dopłaty, korzystania z usług doradczych i inne koszty instytucjonalne. Odrębne wyliczenie kosztów wytworzenia pasz i wliczenie całości wartości tych kosztów w skład kosztów bezpośrednich sprawia, że obliczone szacunkowo koszty pośrednie przybierają stosunkowo niskie wartości.

W ramach wszystkich wariantów poczyniono także wspólne sztywne założenia produkcyjno-techniczne, tj. remont stada wynosi 25% rocznie i odbywa się w oparciu o własne zwierzęta, a plenność owiec wynosi 150%.

3. Wyniki badań

Gospodarstwa owczarskie bazują głównie na wykorzystaniu użytków zielonych, które na terenie obszarów górskich nie są w pełni wykorzystane i występują w nadmiarze [Musiał, Sroka, Mikołajczyk 2013, 24–29]. Jest to pożądane nie tylko z punktu widzenia celów ekonomicznych i społecznych, ale również prawidłowego kształtowania szczególnie cennego środowiska przyrodniczego. Analiza zapotrzebowania na pasze pozwala określić powierzchnie upraw i gospodarstw niezbędne do wyżywienia pojedynczych zwierząt i całych stad. Z powodu założenia stosunkowo niskiego plonowania roślin, wyliczone powierzchnie paszowe są dość duże. Przyjęcie niskich plonów wynika z zakładanego położenia gospodarstw w terenach górskich, gdzie występują w zdecydowanej większości niekorzystne warunki do produkcji rolnej. Założenie to daje wysoki margines bezpieczeństwa w produkcji pasz. W żywieniu uwzględniono w sezonie letnim przede wszystkim zielonkę pastwiskową oraz śrutę jęczmienną. W sezonie zimowym żywienie opiera się na sianie łąkowym, kiszonce z traw, burakach pastewnych i śrucie jęczmiennej. Zwierzęta otrzymują także słomę jęczmienną. Jednak ze względu na uboczny charakter tej produkcji nie została ona uwzględniona w rachunku powierzchni wyżywieniowej (tabela 2).

Tabela 2

Wielkość powierzchni wyżywieniowej w poszczególnych wariantach na 1 zwierzę strukturalne oraz na całe stado (w ha)

Wyszczególnienie	Model I		Model II	Model III
	Owca	Krowa	Owca	Owca
Zielonka pastwiskowa	0,05	0,43	0,00	0,08
Siano łąkowe	0,09	0,49	0,09	0,10
Kiszonka z traw	0,01	0,35	0,01	0,02
Słoma jęczmienna	0,00	0,00	0,00	0,00
Buraki pastewne	0,00	0,04	0,00	0,01
Śruta jęczmienna	0,05	0,20	0,03	0,07
Razem powierzchnia wyżywieniowa	0,21	1,51	0,13	0,27
Powierzchnia wyżywieniowa w sezonie letnim	0,08	0,78	-	0,11
Powierzchnia wyżywieniowa w sezonie zimowym	0,13	0,73	0,13	0,16
Niezbędna powierzchnia wyżywieniowa dla całego stada		11,51	5,32	27,09

Źródło: Opracowanie własne.

Najmniejsza powierzchnia niezbędna do utrzymania jednej owcy strukturalnej potrzebna jest w przypadku modelu II. Zwierzęta w gospodarstwach zorganizowanych na wzór tego modelu utrzymywane są w gospodarstwie jedynie w okresie zimowym. W sezonie letnim natomiast żywienie stada zapewnia *baca*, do którego trafiają owce na wypas. Łączna powierzchnia potrzebna do wyżywienia całego stada liczącego 40 maciorek wynosi nieco ponad 5,3 ha. W modelu I do wyżywienia całego stada potrzeba powierzchni 11,5 ha. Żywienie w tak zorganizowanym gospodarstwie obejmuje cały rok, stąd występuje konieczność zapewnienia pasz także w sezonie letnim. Poza liczącym 40 matek stadem podstawowym owiec, w gospodarstwie utrzymuje się także 2 krowy mleczne. Dla potrzeb produkcji serów w zupełności wystarczyłaby produkcja od 1 krowy, jednak ze względu na możliwość wystąpienia chorób oraz okresów zasuszenia krów, w okresie laktacji owiec konieczne jest utrzymywanie 2 krów. Zdecydowanie największa powierzchnia potrzebna jest do wyżywienia zwierząt w gospodarstwie zorganizowanym na wzór modelu III. Stado podstawowe owiec liczy 100 szt., a zwierzęta utrzymywane są w gospodarstwie przez cały rok. Ponadto produktem podstawowym są jagnięta ciężkie, żywione tymi samymi paszami co matki, a więc łączna powierzchnia wyżywieniowa w gospodarstwie wynosi prawie 27,1 ha.

Podstawowymi produktami rynkowymi w gospodarstwie modelowym I są jagnięta lekkie oraz sery (osycpki). Przy plenności polskiej owcy górskiej wynoszącej 150% i uwzględnieniu konieczności pozostawienia części jagniąt do remontu

stada (a także upadków jagniąt) można oceniać, że od 40 szt. matek 50 jagniąt rocznie trafi do sprzedaży. Przy cenie 1 kg żywca w przedziale wagowym jagniąt 13–14 kg wynoszącej 10,70 zł przychody gospodarstwa z tytułu sprzedaży jagniąt wyniosą ponad 7,2 tys. zł (tabela 3). Wyższą kwotę (przekraczającą 9,3 tys. zł) gospodarstwo może uzyskać ze sprzedaży serów. Biorąc pod uwagę wydajność mleczną owiec oraz domieszkę krowiego mleka można wówczas osiągnąć produkcję w wysokości 375 kg sera, tj. 468 szt. 800 gramowych oscypków. Ponadto dość znaczące przychody uzyskiwane być mogą przez gospodarstwo ze sprzedaży mleka krowiego. W gospodarstwie modelowym II podstawą uzyskiwanych przychodów jest sprzedaż jagniąt lekkich. Gospodarstwo to uzyska z tego tytułu przychody na takim samym poziomie jak gospodarstwo modelowe I. Takie same będą także wpływy ze sprzedaży wybrakowanych owiec oraz wełny. Różnica dotyczy jedynie sposobu zagospodarowania mleka owczego. W modelu II mleko owcze pozyskiwane i przetwarzane jest przez *bacę* i stanowi opłatę za jego pracę i opiekę nad owcami w sezonie letnim. Tym samym gospodarstwo nie uzyska żadnych wpływów ze sprzedaży serów owczych. Odmiennym produktem podstawowym charakteryzuje się gospodarstwo modelu III, w którym przychody generowane są głównie ze sprzedaży jagniąt ciężkich. Uzyskują one masę 30–35 kg, a cena za 1 kg żywca wynosi średnio 7,20 zł. Łącznie sprzedawane jest wówczas 120 sztuk jagniąt o wartości 26,6 tys. zł.

Tabela 3

Wielkość oraz wartość produkcji w gospodarstwach modelowych

Wyszczególnienie	Model I		Model II		Model III	
	Jednostki naturalne szt./kg	Wartość (zł)	Jednostki naturalne szt./kg	Wartość (zł)	Jednostki naturalne szt./kg	Wartość (zł)
Jagnięta lekkie	50 szt. (680 kg)	7 276	50 szt. (680 kg)	7 276	—	—
Jagnięta ciężkie	—	—	—	—	120 szt. (3 700 kg)	26 640
Owce wybrakowane	10 szt. (550 kg)	2 000	10 szt. (550 kg)	2 000	25 szt. (1 375 kg)	5 000
Krowa wybrakowana	0,25 szt. (125 kg)	500	—	—	—	—
Wełna	140 kg	490	140 kg	490	500 kg	1 750
Sery owcze	468 szt. (375 kg)	9 375	—	—	—	—
Mleko krowie	6 000 l	5 280	—	—	—	—
Cielęta	2 szt. (110 kg)	1 100	—	—	—	—
Produkcja razem	—	26 021	—	9 766	—	33 390

Źródło: Opracowanie własne.

Spośród rozpatrywanych modeli najwyższe przychody łączne uzyskiwane są w gospodarstwie zorganizowanym na wzór modelu III. Wynoszą one w skali roku ponad 33 tys. zł i są wynikiem m.in. stosunkowo dużej skali produkcji. Pod względem ogólnej wartości produkcji kolejną lokatę zajmuje gospodarstwo modelowe I uzyskujące przychody produkcyjne nieco ponad 26 tys. zł. Najniższe przychody, nieprzekraczające 10 tys. zł realizuje gospodarstwo modelu II.

Realizacja przychodów z produkcji owczarskiej wiąże się z koniecznością ponoszenia różnorodnych kosztów. W tabeli 4 zestawiono w sposób syntetyczny koszty funkcjonowania gospodarstw z podziałem na koszty bezpośrednie i pośrednie. Największą grupą są koszty produkcji pasz stanowiące ponad 75% kosztów bezpośrednich oraz ponad 60% ogółu kosztów we wszystkich modelach. Łącznie najwyższe koszty, podobnie jak przychody uzyskuje największe obszarowo gospodarstwo modelowe III, najniższe zaś gospodarstwo modelowe II.

Tabela 4

Poziom kosztów produkcji na gospodarstwo w wariantach (w zł/rok)

Wyszczególnienie	Model I	Model II	Model III
Koszty bezpośrednie	19 294	10 353	46 269
w tym koszty pasz	14 690	7 829	34 809
Koszty pośrednie	4 400	1 600	4 000
Razem koszty	23 694	11 953	50 269

Źródło: Opracowanie własne.

Zestawienie przychodów z kosztami pozwala określić skalę dochodu gospodarstw. Ostateczne wyniki dla gospodarstwa modelowego I wskazują na opłacalność produkcji, a dochód rolniczy bez uwzględnienia dopłat wynikających z uczestnictwa w WPR jest dodatni, lecz wynosi tylko 2,3 tys. zł. Wyniki ekonomiczne i całkowita opłacalność produkcji tego modelu gospodarstwa zależą od możliwości pozyskania transferów publicznych. W omawianym modelu I dochód rolniczy z dopłatami obszarowymi oraz z tytułu gospodarowania w niekorzystnych warunkach wynosi ponad 15,6 tys. zł, i mógłby nieco zostać powiększony w sytuacji aplikacji o dopłaty do drobnostadnego chowu krów i owiec (24 tys. zł). Przy najkorzystniejszych założeniach, tj. pozyskaniu do wszystkich zwierząt płatności rolnośrodowiskowych dochód mógłby zwiększyć się do prawie 31 tys. zł (tabela 5), przy czym prawie 45% ogółu środków publicznych będą stanowiły właśnie te ostatnie płatności (rysunek 1). Znaczenie płatności zależnych od pogłowia owiec rośnie jeszcze bardziej w sytuacji, gdy rolnik nie posiada wystarczającego

arealu i dodzierżawia ziemię⁵ lub jeżeli jest właścicielem bardzo rozdrobnionych działek (tj. poniżej 0,1 ha) i nie może aplikować o płatności obszarowe.

Tabela 5

Zestawienie wyników modelowych gospodarstw rolnych (w zł)

Wyszczególnienie	Model I	Model II	Model III
Przychody ze sprzedaży produktów	26 021	9 766	33 390
Koszty bezpośrednie	19 294	10 353	46 269
Nadwyżka bezpośrednia	6 727	-587	-12 879
Koszty pośrednie	4 400	1 600	4 000
Dochód rolniczy	2 327	-2 187	-16 879
Podstawowe dopłaty na obszarach górskich (JPO, UPO, ONW)	15 644	7 225	36 810
Dochód rolniczy z podstawowymi dopłatami na obszarach górskich	17 971	5 038	19 931
Dopłaty do owiec i krów	6 094	4 924	12 311
Dochód rolniczy po uwzględnieniu dopłat podstawowych oraz dopłat do owiec i krów	24 064	9 962	32 242
Płatności rolnośrodowiskowe	12 800	12 800	32 000
Dochód rolniczy z podstawowymi dopłatami oraz płatnościami rolnośrodowiskowymi	30 771	17 838	51 931

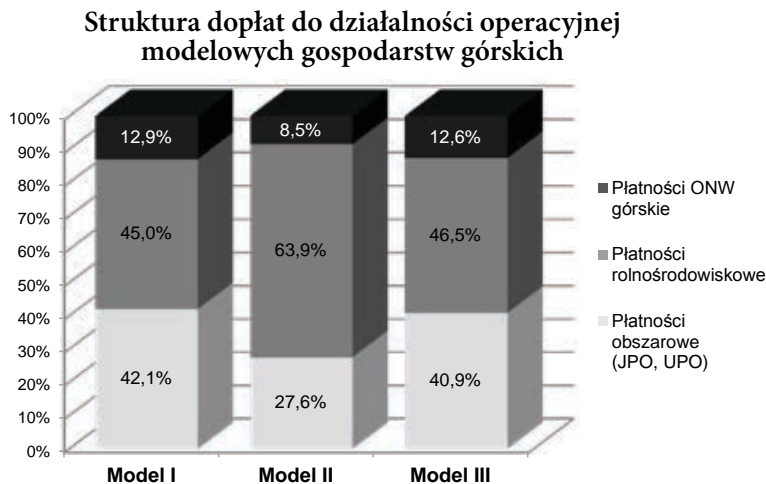
Źródło: Opracowanie własne.

Dość typową sytuację dla województwa małopolskiego przedstawia model II. W tym przypadku gospodarstwo ma powierzchnię 5,3 ha UR i przy pogłowie 40 owiec maciorek generuje ujemny dochód rolniczy na poziomie -2 187 zł. Po uwzględnieniu podstawowych płatności obszarowych, tj. JPO, UPO oraz ONW dochód gospodarstwa wyniesie nieco ponad 5 tys. zł. Dopiero pozyskanie płatności do drobnostadnego chowu krów i owiec pozwala na wygenerowanie dochodu na poziomie około 10 tys. zł na gospodarstwo, a przy pozyskaniu płatności rolnośrodowiskowych dochód wzrosłby do poziomu 17,8 tys. zł. Przy takim, tj. najkorzystniejszym założeniu wypracowany dochód można już uznać za relatywnie wysoki (mając na względzie niewielką powierzchnię gospodarstwa)⁶. W tym przypadku płatności do pogłowa zwierząt stanowią prawie 64% ogółu płatności (rysunek 1) i w prawie 60% tworzą dochód rolniczy.

⁵ Bardzo często zdarza się, iż płatności pobierane są jednak przez właścicieli ziemi, a nie ich użytkowników. Płatności obszarowe są traktowane jako opłata za użyczenie ziemi.

⁶ Dla porównania średni dochód z gospodarstwa rolniczego jednostek towarowych o typie zwierzęta trawożerne, prowadzących rachunkowość rolną (FADN) w roku 2011, wyniósł około 17,3 tys. zł.

Rys. 1.

Źródło: Opracowanie własne.

Ostatnie z analizowanych gospodarstw, tj. modelowe III, mimo dość wysokiego areálu (27 ha UR) podobnie jak poprzednie (model II) uzyskuje ujemny dochód rolniczy (-16,9 tys. zł). Przychody produkcyjne, tj. ze sprzedaży jagniąt oraz wełny są nadal zbyt niskie aby pokryć koszty utrzymania zwierząt. Dodatni dochód może zostać wygenerowany jedynie pod warunkiem pozyskania większych środków w ramach WPR. W sytuacji, gdy gospodarstwo uzyskuje jedynie płatności obszarowe (JPO, UPO oraz ONW) dochód wyniesie niespełna 20 tys. zł, a po otrzymaniu płatności rolnośrodowiskowych dochód może wzrosnąć do prawie 52 tys. zł. W tym przypadku płatności rolnośrodowiskowe stanowią prawie 47% ogółu płatności do działalności operacyjnej i stanowią prawie 50% dochodu rolniczego.

4. Podsumowanie

Analiza dochodowości produkcji owczarskiej prowadzonej na małą skalę, potwierdziła raczej występujący w branży owczarskiej pogląd o niskiej opłacalności drobnostadnego chowu owiec. Niewielkie stada owiec liczące 40 sztuk matek, nastawione na odchów jagniąt lekkich, pozyskiwanie mleka owczego i jego przerób na oscypki (po zmieszaniu z mlekiem krowim) generują dochód rolniczy z produkcji wynoszący ok. 2,3 tys. zł na gospodarstwo. Dochód ten jest jednak zwykle powiększony o dopłaty bezpośrednie i często także inne płatności, tj. ONW, do owiec i rolnośrodowiskowe. W zależności od struktury tych płatności, dochód rolniczy wyniesie od ok. 17,9 tys. do 30,7 tys. zł na gospodarstwo. W obliczeniach nie uwzględniono jednak kosztów sprzedaży produkcji finalnej. Produkcję owczarską

w tym modelowym gospodarstwie można uznać za opłacalną, co potwierdza jej dość powszechny charakter w regionach górskich i podgórszych. Należy jednak podkreślić, iż w badaniach założono, że gospodarstwo posiada wielkość niezbędną do wyżywienia stada i do całej tej powierzchni ma prawo pozyskania różnych płatności. W rzeczywistości bardzo często rolnicy korzystają z ziemi nie będącej ich własnością i nie pobierają płatności obszarowych. W tym wypadku osiągnięcie satysfakcjonujących dochodów jest możliwe tylko pod warunkiem uzyskania płatności związanych z pogłowiem owiec.

Niedobór ziemi na obszarach górzystych sprawia, iż rolnicy utrzymujący stosunkowo duże stada owiec korzystają z możliwości ich oddania na letni zbiorowy wypas pasterzowi (*bacy*), który w zamian za pozyskiwane mleko zapewni owcom niezbędną opiekę i pokarm. Dzięki temu rolnik jest w stanie wyprodukować na własnej ziemi niezbędną ilość paszy (siana) dla zwierząt na okres zimowy. Przy takiej organizacji produkcji, już w gospodarstwie o areale 5,3 ha, możliwe jest utrzymywanie stada 40 owiec (model II). Jednakże przy organizacji polegającej na odchowywaniu i sprzedaży jagniąt lekkich oraz wełny, gospodarstwo generuje ujemny dochód rolniczy. Po dodaniu podstawowych dopłat (JPO, UPO oraz ONW), możliwych do pozyskania przez *gazdę*, dochód ten wynosi około 5 tys. zł. Dopiero dodatkowe płatności do owiec pozwalają uzyskać dochód na poziomie od prawie 10 tys. zł (tylko dopłaty do owiec) do prawie 18 tys. zł (wraz z płatnościami rolnośrodowiskowymi). Produkcję tę można zatem uznać za nisko opłacalną lub nawet nieopłacalną, gdyż bez dopłat generowałaby ona straty. Płatności związane z wielkością produkcji (pogłowiem owiec) stanowią tutaj prawie 60% dochodu rolniczego.

Analiza ekonomiczna znacznie większego stada owiec liczącego 100 matek (model III), z których jagnięta odchowuje się do wagi 30–35 kg (jagnięta ciężkie) i przeznaczają na sprzedaż, także wskazuje, że dochód rolniczy osiągniany z produkcji jest ujemny i wynosi minus 16,6 tys. zł na gospodarstwo. Po dodaniu różnych form płatności wynikających z WPR dochód ten jest dodatni i waha się w granicach 19,9 tys.–51,9 tys. zł. na gospodarstwo. Produkcję tę po uwzględnieniu dopłat można więc uznać za dochodową. W województwie małopolskim model ten jest jednak stosunkowo rzadko spotykany, co wynika z jednej strony z tradycji produkcji serów owczych, a z drugiej braku dużych areałów umożliwiających odchów jagniąt ciężkich.

Prowadzone analizy pozwalają stwierdzić, iż w obecnych warunkach zdecydowana większość gospodarstw z małymi stadami owiec ma szanse podtrzymania produkcji, jedynie przy wykorzystaniu pełnego spektrum instrumentów wsparcia oferowanych przez WPR. Nie są to jednak warunki ekonomicznie zachęcające do powiększania skali produkcji, zwiększania liczby stad zwierząt i jego pogłowia w rejonach górskich.

LITERATURA

1. ARiMR. (2012): Obowiązujące stawki płatności bezpośrednich za 2012 r. <http://www.arimr.gov.pl/aktualnosci/artykuly/sa-juz-znane-stawki-platnosci-bezposrednich-za-rok-2012-doplaty-w-polsce-beda-przeliczane-w.html> (dostęp z dnia 28.10.2013 r.).
2. Główny Urząd Statystyczny. (2013): Rocznik Statystyczny Rolnictwa. Wydawnictwo GUS. Warszawa, 298–322.
3. Kwiecień W. (1968): Metoda modelowa w badaniach ekonomiczno-rolniczych. Państwowe Wydawnictwo Rolne i Leśne. Warszawa, 9–28.
4. Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego (2012): Kalkulacje produkcji rolniczej. Wydawnictwo MODR w Karniowicach. (materiały niepublikowane).
5. Musiał W., Mikołajczyk J., Sroka W. (2013): Stan i bariery produkcji owczarskiej w Regionie Małopolski – wybrane aspekty. Maszynopis, Raport wykonany w ramach Działalności Statutowej IES.
6. Nadolna L., Paszkiewicz-Jasińska A. (2007): Plonowanie łąki górskiej w Sudetach na podstawie wyników badań w świetle zmieniających się trendów nawożenia użytków zielonych. [w:] Woda – Środowisko – Obszary wiejskie 2007, t. 7, z. 2a (20), Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach, www.imuz.edu.pl (dostęp z dnia 28.10.2013), 257–270.
7. Nietupski T. (2005): Wykorzystanie metody modelowej w doradztwie ekonomiczno-rolniczym. [w:] Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej. Red. M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW. Warszawa; 236–244.
8. Portal Hodowla Owiec.pl (2013): <http://hodowlaowiec.pl/tag/ceny-owiec/> (dostęp z dnia 28.10.2013 r.).
9. Radkowski A., Wojewodziec T. (2004): Ekonomiczne aspekty produkcji pasz na użytkach zielonych w rejonach górskich. *Acta Agraria et Silvestria*, z. 43, 339–346.
10. Wojewodziec T. (2010): Zjawiska schyłkowe w gospodarstwach osób fizycznych i prawnych na obszarze Karpat Polskich. [w:] Sytuacja ekonomiczna gospodarstw z terenów górskich i pogórskich, seria Program Wieloletni 2005–2009, IERiGŻ–PIB, Warszawa, nr 185, 53–76.
11. Wojewodziec T. (2011): Procesy koncentracji i atomizacji produkcji zwierzęcej w makroregionie Małopolska i Pogórze. [w:] Gospodarstwa małotowarowe przed nowym okresem planistyczno-rozliczeniowym Unii Europejskiej, seria Program Wieloletni 2011–2014, nr 28, IERiGŻ–PIB, Warszawa, 86–97.

JAROSŁAW MIKOŁAJCZYK, WOJCIECH SROKA, WIESŁAW MUSIAŁ

DOCHODOWOŚĆ PRODUKCJI OWCZARSKIEJ
NA OBSZARACH GÓRSKICH – ANALIZA MODELOWA

Słowa kluczowe: produkcja owczarska, dochodowość, WPR

STRESZCZENIE

W opracowaniu podjęto ważny dla doradztwa problem dochodowości produkcji, który odniesiono do produkcji owczarskiej prowadzonej w warunkach górskich. Przeprowadzono analizę i ocenę dochodowości trzech modelowych gospodarstw rolnych różniących się organizacją produkcji owczarskiej i co za tym idzie uzyskujących różny poziom i odmienną strukturę produkcji finalnej. Założono, że rozpatrywane trzy modele gospodarstw są adekwatne do obszarów górskich i południowej Polski. Model pierwszy reprezentowało gospodarstwo utrzymujące 40 owiec – matek i dwie krowy, które posiada 11,5 ha ziemi rolniczej przeznaczonej na produkcję pasz dla całorocznie utrzymywanych zwierząt. W gospodarstwie tym produkowane są jagnięta lekkie i oscypki. W modelowym gospodarstwie nr 2, 40 sztuk owiec matek utrzymywane jest na powierzchni 5,3 ha, jagnięta lekkie są sprzedawane na rzeź a owce – matki oddawane na sezon letni do wypasu. Podobne założenia poczyniono dla gospodarstwa trzeciego: 100 sztuk owiec matek, produkcja 150 sztuk jagniąt ciężkich, a łączna powierzchnia gospodarstwa wynosi 27,1 ha. Przeprowadzona ocena ekonomiczna trzech modeli drobnostadnego chowu owiec w górach wskazuje na ogólnie niską opłacalność produkcji. Dodatni dochód rolniczy (bez środków publicznych) generuje tylko gospodarstwo modelowe sprzedające jagnięta lekkie i produkujące oscypki. Zarówno gospodarstwa oddające owce na wypas jak też i produkujące jagnięta ciężkie osiągają ujemny dochód rolniczy. Wielkość i struktura środków pozyskiwanych w ramach WPR sprawia, że dochód rolniczy powiększony o dopłaty jest jednak dodatni. W sytuacji pełnego korzystania z różnych form płatności gospodarstwo największe obszarowo (model III) generuje dochód ponadparyetowy.

JAROSŁAW MIKOŁAJCZYK, WOJCIECH SROKA, WIESŁAW MUSIAŁ

THE PROFITABILITY OF SHEEP PRODUCTION
IN MOUNTAINOUS AREAS – MODEL ANALYSIS

Keywords: CAP, profitability, sheep production

SUMMARY

This analysis touches upon the problem of profitability in production, which has been related to sheep production carried out in mountainous conditions. The profitability of three model farms, which focus on sheep production for three different technologies, has been both analyzed and evaluated. By conducting their production for three different technologies, these farms gain diverse level of and structure of their final production. It has been established that the discussed models of farms are adequate to both moun-

tainous areas and Southern Poland. The first model represents a farm with 40 ewes and 2 cows. This farm covers the area of 11,5 ha of arable land aimed at the production of feed-stuff for animals fed all year round. The production in this farms is based on lambs and the so-called *oscypek* (smoked ewe's milk cheese made in the Tatra Mountains). In contrast, the second model describes a farm, which covers the area of 5,3 ha, with 40 ewes and 1 cow. In this farm light lambs are sold for cutting, whereas ewes are put out to pasture during the summer season. The third farm covers the area of 27,1 ha with 100 ewes and 150 heavy lambs. The results of economic evaluation of the presented models of sheep breeding in mountains show low profitability of production. Only the first farm, which sells light lambs and produces *oscypek*, shows positive agricultural income. Negative agricultural income is achieved by farms that either put their sheep out to pasture or produce heavy lambs. The structure as well as the size of transfers acquired from the CAP show that the agricultural income, increased by extra money, is positive. The third-farm model, which is the largest and takes advantage of various payment forms, generates the highest income.

e-mail: rrjmikol@cyf-kr.edu.pl
w.sroka@ur.krakow.pl
rrmusial@cyf-kr.edu.pl